

Etnocentrism și universalism în poezia basarabeană contemporană

Ana BANTOȘ

Conturându-se într-un spectru foarte divers, de la aspecte tradiționale, folclorice, arhaice, la cele romantice, clasice, moderne și postmoderne, poezia română din Basarabia postbelică ne oferă un „material” de investigație raportabil la fenomenele literare cele mai importante care au marcat secolul trecut. Este de ajuns să luăm drept punct de pornire, bunăoară, corelația etnocentrism-universalism, pentru a ne convinge de reacțiile sui-generis ale poeților de aici. În cele ce urmează mi-am propus să investighez, din această perspectivă, creația a doi scriitori, aproximativ de aceeași vârstă: Arcadie Suceveanu și Ion Hadârcă.

Definit drept „ultimul cavaler medieval”, Arcadie Suceveanu, descendent din Cernăuți și stabilit ulterior definitiv la Chișinău (în prezent – vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova) s-a lansat în poezie în anii '70. A publicat mai întâi la Ujgorod (Ucraina) și în „Zorile Bucovinei”, singurul ziar de limbă română din Cernăuți, iar ulterior la Chișinău, Iași, București, Timișoara¹. Sinceritatea este din start fâgașul pe care îl apără cu toată energia debordantă a vârstei tinere la care se afla: „Numai cu plopii te mai pot iubi, / Numai cu ramul te mai pot cuprinde, / În mine vine iarba peste zi / Și simțurile toate mi le-aprinde...” (*Duminică de floare*).

Sentimentul patriotic exprimat de confrății săi de condei este și el testat prin grila capacității de a fi sincer. De aici, de la felul cum este exprimat sentimentul patriotic sau de pivotare a eului liric într-un spațiu anume, începe, de fapt, lunga odisee a „suspectării” modalităților de exprimare în vers. În cazul poetului nostru bucovinean afecțiunea pentru un loc anume identic cu Patria este un sentiment complex, exprimând descendența dintr-un peisaj carpatin pe care îl va purta în suflet mereu nealterat, și care, în virtutea împrejurărilor social-politice, va fi oarecum ermetizat, sau mai degrabă oculat, dar va conferi vibrații de un dramatism aparte, pe care autorul le disimulează în forme de expresie modernă. S-ar putea vorbi în acest caz de un anume simultaneism în creația lui Arcadie Suceveanu, în care sentimentul mai vechi și viziunea etnocentristă se îmbină cu orientarea spre o expresie literară care tinde să nu fie depășită în comparație cu formulele poetice din literatura universală contemporană. În acest context, sinceritatea se conjugă cu nevoia de conștiință de sine (vezi poezia *Conștiința cireșului*). Aceasta din urmă se conturează ca un fenomen aparte în literatura română postbelică din Bucovina și Basarabia: „Degeaba ți-e nimbul în formă de liră, / De nu ești bolnav de floarea de tei, / De n-azi părinții din grâu cum respî” (*Grâul cel mare*).

¹ Volume publicate: *Mă cheamă cuvintele*, Ujgorod, 1979; *Țărmlul de echilibru*, 1982; *Mesaje la sfârșit de mileniu*, 1987; *Arhivele Golgotei*, 1990, *Mărul îndrăgostit de vierme*, Timișoara, 1999.

Atitudinea poetică novatoare a lui Arcadie Suceveanu, care, așa cum susține și Ștefan Hostiuc în prefața volumului *Eterna Danemarcă* a confratelui său, vine, după o întrerupere de jumătate de secol, în continuarea iconarilor, trebuie raportată la o situație incredibilă dar verosimilă, și anume, că însuși „faptul de a scrie românește era interpretat drept «pretenție teritorială»” (Șt. Hostiuc). Raportarea eului la celălalt, îi dă personajului liric un sentiment contradictoriu: Sahara, Siberia, Danemarca desemnează perimetrul geografic în care se consumă zbuțirea unui eu hărățit de contradicții. Lupta contradictorie lasă un loc gol în universul poetului: „mi-e sete, mi-e departe, mi-e târziu”. E un gol determinat de frică și de absența libertății în timpurile când s-a format poetul, totalitarismul condiționând pustiul și zbaterea din poezia șaptezecistă.

Arcadie Suceveanu se afirmă printr-o poezia polemică. De precizat însă că tonul polemic e unul încifrat, ascuns mai cu seamă în primele volume de versuri. Motivul acestei încifrări e lesne de înțeles, dacă numai faptul de a scrie românește putea fi luat drept „pretenție teritorială”.

Un sentiment contradictoriu se iscă pe parcursul acestui drum complex al căutării resurselor sincerității: prin contrast cu afișarea unor sentimente imaginare personajul liric din poezia tânărului autor se „instalează” în interiorul regimului vegetal de unde își lansează un credo artistic evitând cenzura. Pe de altă parte, același personaj își face reproșul izolării de viața curentă: „O tu, nevrednicule, ce te oglindești în propria-ți moarte!” (*Parabolă*).

Eul se retrage clandestin într-un „anotimp secret”, în care „duhul Poetului” se aude „Ca un izvor de dincolo de fire”. Un romantism salvator învâluie nostalgia cosmică. Este un anotimp care pâlâie „cu trestii peste ape tremurate”. „Amurgul arde-n ochi de urși, străin” („Garoafele se sting în cuviință...”). „Și doar ninsori mai cad” (*Natură statică*), se fac trimiteri la: „rugul de ntemeiere”, „sfânta rânduială”, „demnitatea care are coloană vertebrală”, „nunta graiului”, „Duminica de floare”, „Vinerea de floare”. Altă dată personajul locuiește „golul pianului”, cărând iluziile „ca pe niște saci de ciment”; îngerii cad din loja lor de sus, minciuna n-are aer să respire.

Ninsoarea intermediază transfigurarea ce urmează un traseu spre lumea de început. Ea înseamnă un alt spațiu, și coincide cu vidul pe care personajul liric, un hidalgo, vrea să-l facă locuibil reînvățând condiția umană, într-o atmosferă a lumii caste. „Inima mea – locomotivă bizară / Alunecând spre lumi de fum, ce nu-s”. Gesturile de elogiare: „Vreau să vă plimb pe-un sentiment ce ninge / Vreau să vă plimb pe sentimentul pur”, – se îndreaptă către domeniile în care „încă mările-s de sare și n-a suit petrolu-n trandafiri” de care e ademenit personajul liric ducând „april în fragede vagoane” „prin gări cisterne de azur” tentat de deșertul ca loc virgin, pur.

Ulterior starea de gol va fi convertită în „narațiuni” lirice al căror fir va fi stăpânit cu dexteritate și, după cum a menționat Constantin Ciopraga, „cu disciplină clasică”. Un eu modern va face etiologia singurătății, a stării de pusti raportându-se la un cadru cultural vast, universal și aceasta va contribui la „hibridizarea” sentimentului său de înstrăinare înrudită acum cu o stare maladivă extinsă în plan universal. Izolarea devine un fel de stare echivocă și e concepută ca una din resursele poeziei, autorul luându-și drept martori personaje celebre reprezentând fenomenul înstrăinării în contextul culturii universale. Cavalerul Dada, Godot, Robinson Crusoe stimulează un fel de a-și concepe arta poetică între conectarea și deconectarea la tradiția etnocentristă și, pe de altă parte, conexiunea la o percepție a existenței dintr-o perspectivă amplă multiculturală. Filtrată

astfel, „povestea” poetului descendent din peisajul carpatin în care se mai află „ultimul zimbbru” devine „istoria” sau aventura însinguratului pe „o insulă plutitoare” în oceanul marilor aventuri ale singurătății cu care respiră omul modern.

Tentația pustiului, a unui sentiment de gol sufletesc oarecum similar cu cel al lui Arcadie Suceveanu, dar mai eliberat de patosul romantic integrator, mai lucid, filtrat printr-o reflecție detașată se desprinde din poezia lui Ion Hadârcă: „Ideală lumea-i goală”, concluzionează autorul. După o anumită experiență (inclusiv pe tărâm politic), autorul șaptezecist, care părea că și-a abandonat definitiv instrumentele poetice, revine, aducând acum o notă distinctă de rațiune rece, un ton sarcastic înscenat în jocuri abile de cuvinte.

Raportarea la un alt spațiu, marcat de jocul de interese politice ia forme acide directe: „Planeta megieșă (acolo – ia – ia!) / Se cunoaște că-i Saltimbecilia / am făcut și cu ea schimb / de solii și saltimbasade...” (*Saltimbecilia*)

Însă dincolo de acesta există un alt tărâm și un alt timp „înainte de taina Genezei (și imediat după focul Apocalipsei)” din care, precizează autorul, „prima și ultima filă-i / sunt rupte / căci acolo Cuvântul / nu are nici un răspuns / acolo Cuvântul este tăcere / și tăcerea este Dumnezeu” (*Biblia*). Evident, este vorba de un deșert al istoriei. Un personaj liric desprinzându-se dramatic de experiența vieții publice e „atins” de tentația recuperării într-un univers intim. Însă mirajul unirii prin iubire este radiografiat cu aceeași luciditate apocaliptică: un eu „plângând o apă” și un „tu” „înființându-se mai unici amândoi / iubindu-se topindu-se / uitându-se pälind / Și noi fiind degrabă / o apă și-un pământ” (*Apa*). Ambele tablouri conturează o dublă utopie: cea a istoriei și cea a individului. Între acestea se profilează forța de atracție și mișcarea vidului.

Patimile intime și cele publice lasă între ele spațiul pentru „înscenarea” viziunilor utopice menite să elibereze personajul de răul istoric. Din scenete utopice numeroase nu lipsește „apa izvorului”, apa Iordaniei, Apa Stixului, oceanele mării saline, Acropole – „în teatru etern în care actorii mor”. Pe fundalul acestei recuzite se profilează „gestul, masca și mina” precum și atitudinea critică a celui care a trăit pe propria-i piele istoria: „Plânge-n eden / Marele mim / Clounizăm / Actul sublim” (*Acropole același*).

Asumarea „intrării în timp” – adică în istorie, în istoria care îl trădează, este dramatică: „Simt un hău / Adânc și rău / Crește-n sinele al meu // Gâtui-l-aș / Vinde-l-aș / Fără el aș fi un laș...” (*Hăul*).

Raportul etnocentrism-universalism, tradus în termenii poeziei lui Ion Hadârcă capătă contururile unei linii sinuoase care trece prin inima celui ce se vrea înțeles: „Noli turbare / Circulos meos... / ...Noli turbare / Să nu-mi călcați / Sfera și cercul / Peste Carpați / Cifrul și cercul / Arcul lui Hercule / Țara-n hotare – / Noli turbare (*Noli turbare*).

Există în poezia sa, pe de o parte, un „Aici unde se nasc copii bătrâni / Din embrion sortiți a-i fi argați” unui imperiu și, pe de altă parte, un „laborator de idei imperiale / unde cotcodăcește hulubul / Îmbălsămat în sarcofag / Și se ouă trenul / Eșaloane de refugiați”.

„Agonice simțiri” ce mișună pe străzi „întortocheate seduse-n absolut” sunt corelate cu religiile în cutremur, cu intrarea Saharei în sentimente, cu încărunțirea speranței, cu „teroarea care se ascunde în noi”.

Într-o lume îmbătrânită traversată de un Ulise bătrân și orb, într-o Itacă în care „tace toaca, / Perșii tac – / Te vând frații, / Tot un drac”, într-o istorie „foind de viermi”

și de indiferență: „Zei tac / În Itaca / Se complac” (*Toaca din Itaca*) se consumă ultimele reziduuri ale istoriei care ar mai putea incita spiritul, ar deranja pacea ...: „Surd în-verzit de ab-surd”. Răsar răzleț însemnele veșniciei, raportate și ele la începuturi. Iată o viziune asupra universului Brâncuși: „Într-o bună zi / la Masa Tăcerii s-au așezat: Coloana Infinitului, Începutul lumii, / Rugăciunea, Somnul, Himera, / Lauda ochilor, Cumințenia, Pământului / Socrate, Piatra de hotar și Regele regilor...”

„Nașterea de sine, un abis”, „viziunea inimii”, mielul raportat la Memphis și Ninive, la Prințul cu zarul creează o atmosferă în care cuvântul are conotații de o sensibilitate aparte: „Mă caută cuvântul și mă plânge”, scrie autorul.

Într-un tablou de sfârșit de veac „se-ngrașă-n pomii raiului omida / Albinele administrează flori, / Rechinii țin în gură Atlantida / La circular lor de farse și erori”. Aici se consumă deopotrivă emoții acide și emoții istovite de toamnă levantină. Poezia lui Ion Hadârcă din ultimul timp evoluează sub semnul golirii de pasiune. Personajul liric își creează o lume în care să fie invulnerabil. Aceasta ține de un timp ancorat în „ora zero” în care domină competiția sportivă sau viața ca un sport.

Plaiul duios de altă dată devine „albia gropii natale” în care „demn și duios ne revărsăm atrași cu disperare de muzica neantului valah”.

Între acest tablou și cel din poezia lui Grigore Vieru, în care neamul e adunat grămăjoară „ca într-o icoană”, e o diferență radicală. La mijloc se află o experiență în fierbere din care se emană vibrațiile unui tragism pe care scriitorii nu întotdeauna reușesc să-l transmită. Autorii la care m-am referit în cele de mai sus constituie o excepție. Dar nu este singura.

Contemporary Poetry Between Ethnocentrism and Multiculturalism

The Romanian poetry in the Republic of Moldova has evolved in the second half of the 20th century under the obvious sign of an ideology of redemption, of humanitarianism, becoming a part of divinity, as well as under the attempts to reorganize discourse strategies. Thus, Bessarabian poetry is marked by certain didactic and moral emphasis, where ethical values are combined with the temptation to give a new dimension to the artistic language. The text of this paper wants to emphasize several writers' evolution in order to confirm classical labels and then overcome them with a view to amplify their messages, starting from debates regarding the ethnocentric and universal attitudes of the authors. Several forms of ethnocentrism and multiculturalism are mirrored.